

Заштита конкуренције и економска регулација: ОСНОВНИ ПОЈМОВИ

Борис Беговић

10.10.2015.

boris.begovic@clds.rs

Дефинисање појма конкуренције

- Ко су конкуренти и због чега се надмећу?
- Предузетници (максимизација профита)
 - Иновације
 - Способност сношења ризика
- Економски профит
 - Нормалан профит (одрживост производње)
 - Економски профит као мотив промене
 - “Креативна деструкција”
- Конкуренција је процес надметања
- Конкуренција као притисак на конкуренте
 - Увећава друштвено благостање
 - Они који га трпе имају подстицај да га избегну

Основне заблуде

- Конкуренција се погрешно везује за број конкурената
- Интензитет надметања је битан
- Конкуренција као статичка категорија
- Нови конкуренти
- Поистовећивање конкуренције и равнотеже на тржишту
- Равнотежа као стање у коме не постоје подстицаји учесницима на тржишту да се прилагођавају – равнотежа као ужи појам

Ефекти конкуренције на друштвено благостање

- Алокативна ефикасност
 - За произвођаче: изједначавање цене и граничних трошкова
 - За потрошаче: изједначавање цене и граничне корисности
- Производна ефикасност
 - Просечни трошкови и нормалан профит
- Динамичка ефикасност
- Селективна ефикасност

Појам права конкуренције

- Нарушавање конкуренције (економска категорија)
- Повреда конкуренције (правна категорија): “ограничавање, нарушавање и спречавање” конкуренције
- Право конкуренције као скуп прописа “који треба да обезбеде да се конкуренција не нарушава на начин којим се умањује друштвено благостање”. (Motta, 2004)

Политика заштите конкуренције

- Поред права и утицај на оне државне политике које нарушавају конкуренцију
- Циљ је заштита конкуренције, а не (појединачних) конкурената
- Нема других циљева:
 - Заштита малих и средњих предузећа
 - Питање праведности
 - Борба против инфлације (монетарна политика)
 - Јачање интеграције (ЕУ циљ)

Општи појам регулације

- Скуп конкретних налога: скуп обавезујућих правила која примењује надлежно (регулаторно) тело
- Све намерне акције државе/ власти које су осмишљене да утичу на пословно или друштвено понашање
- Сви други облици утицаја на пословно или друштвено понашање : тржишна регулација, на пример (Baldwin *et al.*, 2012)
- Забрана или охрабривање

Регулација или регулатива

- Регулација као синоним за државну интервенцију – “државна интервенција у приватно предузетништво/предузећа” (Jarras, 1988)
- Свако правно правило овим постаје регулација – своди се на (правну) регулативу
- Општа регулација/ регулатива пословања, односи се на сва предузећа: регистрација, плаћање пореза,

Врсте регулације

- Антимонополска регулација (право конкуренције)
- Друштвена регулација: природно окружење, јавно здравље, безбедност, заштита потрошача, дискриминација итд.
- Друштвена регулација је усредсређена на: екстерне ефекте и несавршена информисаност,
- Друштвена регулација је универзална, а може специфична/секторска

Економска регулација

- Економска регулација (конкуренције) је она регулација која се бави недостатком или недовољношћу конкуренције на тржишту
- Основни елементи:
 - Контрола уласка у грану
 - Одређивање цене
 - Дефинисање квалитета производа и услова снабдевања
 - Обавеза универзалног сервиса

Одлике економске регулације

- Централна улога државе (+)
- Постојање принуде и санкције за пропуст (+)
- Прескриптивна је, а не рестриктивна: обавеза да се чини, а не да се не чини (-)
- По својој природи је секторска, а не универзална (-)
- Напуштање слободног тржишта, замена тржишта другим механизмима (-)

Секторски карактер регулације

- Економска регулација је по правилу секторска, па стога и постоје секторски регулатори
- Право конкуренције је универзално
- Секторски регулатори, услед специјализације, могу да имају већа техничка знања (не неминовно)
- Концентрација интереса, мали број играча, чвршћа веза, па стога и већа могућност овладавања надлежним телом

Однос регулације према тржишту

- Економска регулација истискује слободно тржиште и замењује га
- Све тржишне функције обавља секторски регулатор
- Велика потреба за информацијама, а регулисано предузеће нема подстицај да их искаже
- Право конкуренције само поспешује деловање тржишта
- Мали информациони захтеви

Ex ante карактер регулације

- Правила понашања се у случају регулације дефинишу *ex ante*
- Право конкуренције делује *ex post*, тек када је право повређено (изузетак је претходна контрола концентрација)
- Већа правна сигурност регулације (начелно посматрано)
- Мања флексибилност и могућност праћења промена на тржишту

Циљеви економске регулације

- Могући вишеструки циљеви: ефикасност и праведност или једнакост
- Одређивање цене исувише ниско из разлога социјалне правде
- Обавеза снабдевања свих потрошача (универзална услуга)
- Економска ефикасност као један од циљева, можда и секундарни
- Право конкуренције: само ефикасност, није погодно за праведност

Карактер обавеза

- Обавезе које намеће право конкуренције су негативне, стога је надзор једноставан
- Могућност надгледања од свих заинтересованих страна
- Обавезе које намеће економска регулација су позитивне и може да их надгледа само специјализовано регулаторни тело – знатан административни терет
- Асиметрија информација и овладавање регулатором

Статички карактер регулације

- Право конкуренције, које поспешује конкуренцију има динамички карактер и омогућава креативну деструкцију као предуслов иновација и напретка
- Економска регулација која је статичког карактера, у начелу, не подстиче иновације – креативну деструкцију
- Статичност произлази из заштите монопола и уклањања тржишта

Карактер кршења права

- Повреда права конкуренције представља кршење закона и оне је *mala in se*.
- Повреда регулаторних правила није кршење закона, *mala prohibita*.
- Право конкуренције је везано за судски систем
- Економска регулација је везана за административни систем
- Због тога је далеко више изложена политичким утицајима

Регулација као супститут праву конкуренције

- Економска регулација елиминише тржиште као механизам за доношење битних одлука, нестаје слобода пословања
- Будући да елиминише слободну конкуренцију, елиминише простор уа право конкуренције
- Ово важи на нивоу активности, а не на нивоу сектора – сектори обухватају више различитих активности
- Регулише се предузеће и његове

Комплементарности регулација и право конкуренције

- У појединим секторима се јавља и једно и друго – само усмерено на различите активности
- Различите форме исте суштине: регулације, односно државне интервенције: мора да се бира
- Степен инвазивности је различит: степен нарушавања слободно тржишта и приватних својинских права
- Неминовно је питање избора између једног и другог

Дерегулација

- Умањивање или елиминација регулаторних обавеза предузећима (учесницима на тржишту)
- У случају економске регулације, дерегулација значи препуштање сектора (активности праву конкуренције)
- У случају друштвене регулације или опште регулације пословања, то (непосредно) не утиче на функционисање (права) конкуренције
- Посредно може да утиче (баријере уласку)

Политички или економски избор

- Избор као политичка одлука: сукоб различитих идеологија
- Економска регулација као левичарски избор?
 - Неповерење према тржишту
 - Укључивање социјалних циљева (друштвена правда)
- Право конкуренције као десничарски избор?
- Место за јасну и непристрасну економску анализу

Студија случаја: телекомуникације у САД

- Патент за телефон додељен 1876. године (A.G.Bell)
- Bell Telephone Company формирана 1877. године и имала је правни монопол на телефонски саобраћај (патент)
- Ширење одвојених локалних телефонских мрежа компаније Bell Telephone
- Формирање нових телефонских мрежа и нових компанија по истеку патентних

Формирање монопола

- Mann-Elkins Act (1910): Interstate Commerce Commission добија надлежност над регулацијом телекомуникација
- Kingsbery Commitment (1913): вансудско поравнање у оквиру права конкуренције (оптужба за монополизацију)
- Обавезе: напуштање телеграфије, обустављање преузимања конкурента и омогућавање интерконеције
- Willis Graham Act (1921): AT&T постаје регулисани монопол, слобода преузимања

Право конкуренције на делу

- Communication Act (1934) којим се ствара FCC као специјализовани секторски регулатор
- Тужба DoJ због вертикалне интеграције која укључује терминалну опрему (1949): споразум о ограничавању делатности (1956)
- Промена регулаторне политике FCC током 1960-тих година: веће укључивање права конкуренције: допуштање коришћења различите терминалне опреме

Разбијање монопола/ монополисте

- Тужба DoJ (1974) уз подршку FCC због монополизације (малога регулатора): терминална опрема, међуградски саобраћај (long-distance), интерно субвенционисање
- Споразум (1982) о разбијању компаније и формирању мреже од седам локалних компанија (одржавање монопола) и слободне конкуренције у long-distance саобраћају
- У време разбијања AT&T је била највећа компанија на свету

Потпуна либерализација?

- Telecommunication Act (1996): потпуна либерализација тржишта телекомуникација
- Опстају проблеми приступа локалним мрежама, још нема ефикасног решења интерконеције
- Пресуда у случају *Trinko* (2004) поткопава могућност употребе права конкуренције у регулисаним делатностима
- Промена доктрине у односу на споразум са АТ&Т (1982)

Контроверзе

- Различите оцене разбијања АТ&Т
 - Posner (2001): “најуспешнија структурна мера у историји права конкуренције”
 - Epstein (2007): “вишак амбициозности и недостатак усредсређености и доречености”
- Критика Telecommunication Act (1996) због добровољности а не обавезе интерконеције (Faulhaber, 2008)
- Основни проблеми су остали на нивоу локалног тржишта (local loop, last mile)

Природни монопол: механизми и последице

Борис Беговић

10.10.2015.

boris.begovic@clds.rs

Дефинисање монопола

- Постоји само један субјекат на страни понуде (произвођач, односно продавац)
- Два додатна потребна услова:
 - Постојање хомогеног производа, односно непостојање блиских супститута
 - Постојање баријера уласку – прихвата се шира, харвадрска дефиниција
 - Слободан улазак доводи до контестибилног тржишта
- Колоквијална употреба термина “МОНОПОЛ”

Монополско понашање

- Максимизација профита (као у општем случају)
- Савршена конкуренција ствара савршену еластичност резидуалне тражње
- Монополиста се суочава са целокупном тражњом
- Резидуална тражња је једнака тржишној – монополиста се суочава са негативно нагнутом кривом тражње.

Негативно нагнута крива (резидуалне)тражње

- Продајна цена више није параметарска величина
- Свака пословна одлука монополисте о обиму производње неминовно утиче на промену цене
- Уколико монополиста жели да повећа обим продаје, то може да учини само уколико све производе понуди по нижој цени.
- Уколико монополиста подигне цену, умањиће обим своје продаје

Максимизација профита

- Монополиста максимизује профит који присваја, а то чини тако што бира онај обим производње при коме су гранични приходи једнаки граничним трошковима.
- Исто начело као у условима савршене конкуренције
- Међутим, обимом производње монополиста одређује (бира) цену
- Гранични приход монополисте увек је нижи од просечног прихода, односно од продајне цене.

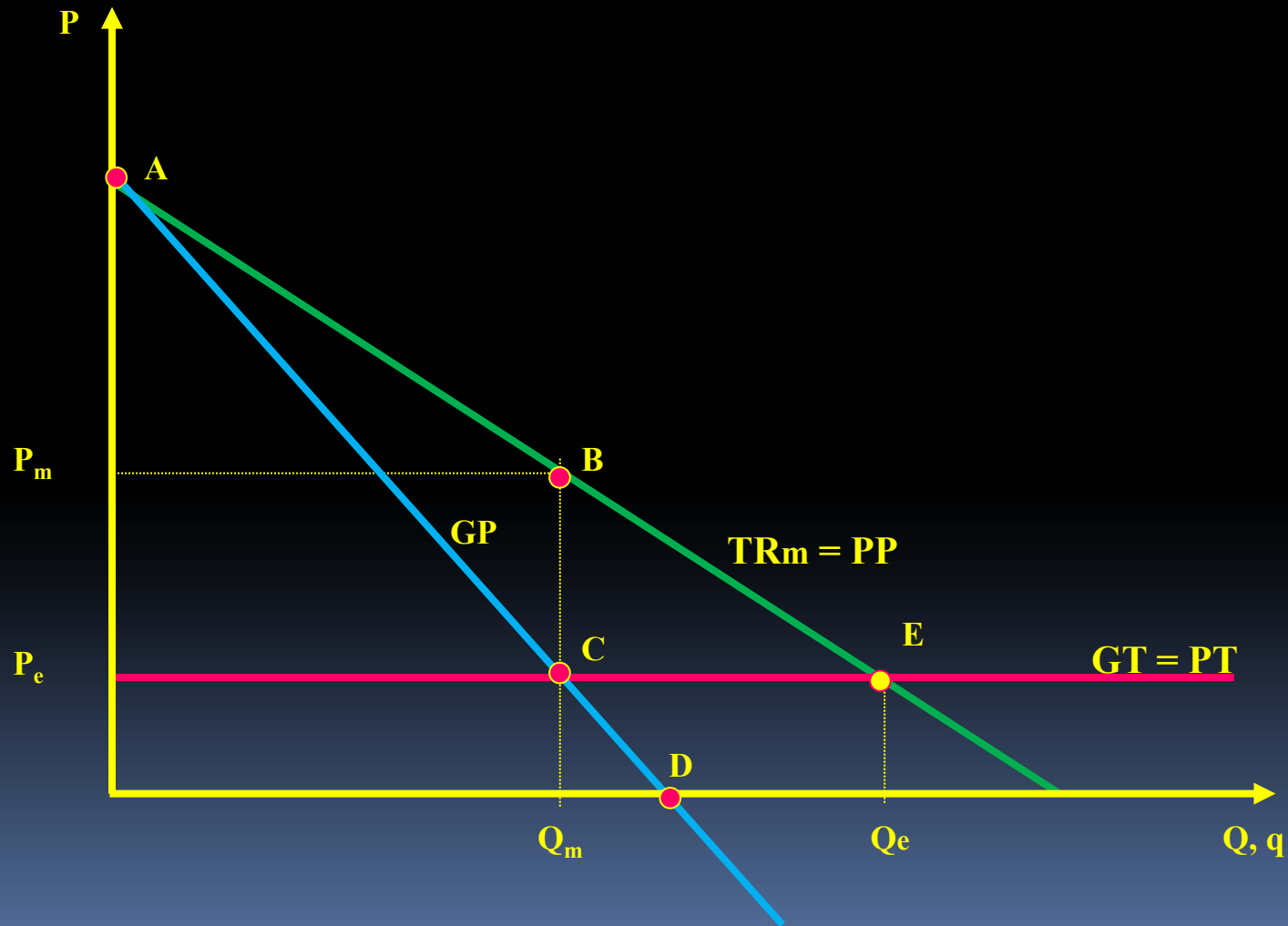

Монополска равнотежа

- Монополску равнотежу одликује равнотежна цена која је увек виша од граничних трошкова.
- Будући да монополиста наплаћује цену која је виша од граничних трошкова, одговарајући равнотежни обим производње није економски ефикасан.
- Алокативна ефикасност подразумева изједначавање цене и граничних трошкова.

Тржишна равнотежа при монополу

Лернеров индекс

- Разлика цене и граничних трошкова показује тржишну моћ монополисте
- Та разлика мора бити одржива
- Тржишна моћ се мери Лернеровим индексом тржишне моћи (Z).

$$Z = (p - GT) / p$$

Узроци постојања монопола

- Узроке монопола најлакше је сагледати на основу баријера уласку на неко тржиште
 - (1) апсолутне предности у погледу трошкова једног произвођача, услед супериорне технологије
 - (2) контрола кључног инпута за одређену производњу
 - (3) пословне стратегије елиминисања конкурената
 - (4) правне баријере уласку на тржиште укључујући и патентну заштиту и
 - (5) случај природног монопола

Друштвени трошкови монопола

- Ефекти монопола на друштвено благостање:
 - (1) алокативна неефикасност, услед цена које су више од граничних трошкова;
 - (2) производна (X) неефикасност, услед просечних трошкова који су виши од најнижих доступних
 - (3) динамичка неефикасност, услед успореног техничког прогреса и недовољно иновација
 - (4) расипања ренте, непродуктивног инвестирања у различите активности које произвођач предузима како би стекао и одржао монополску позицију, а које стварају додатне трошкове.

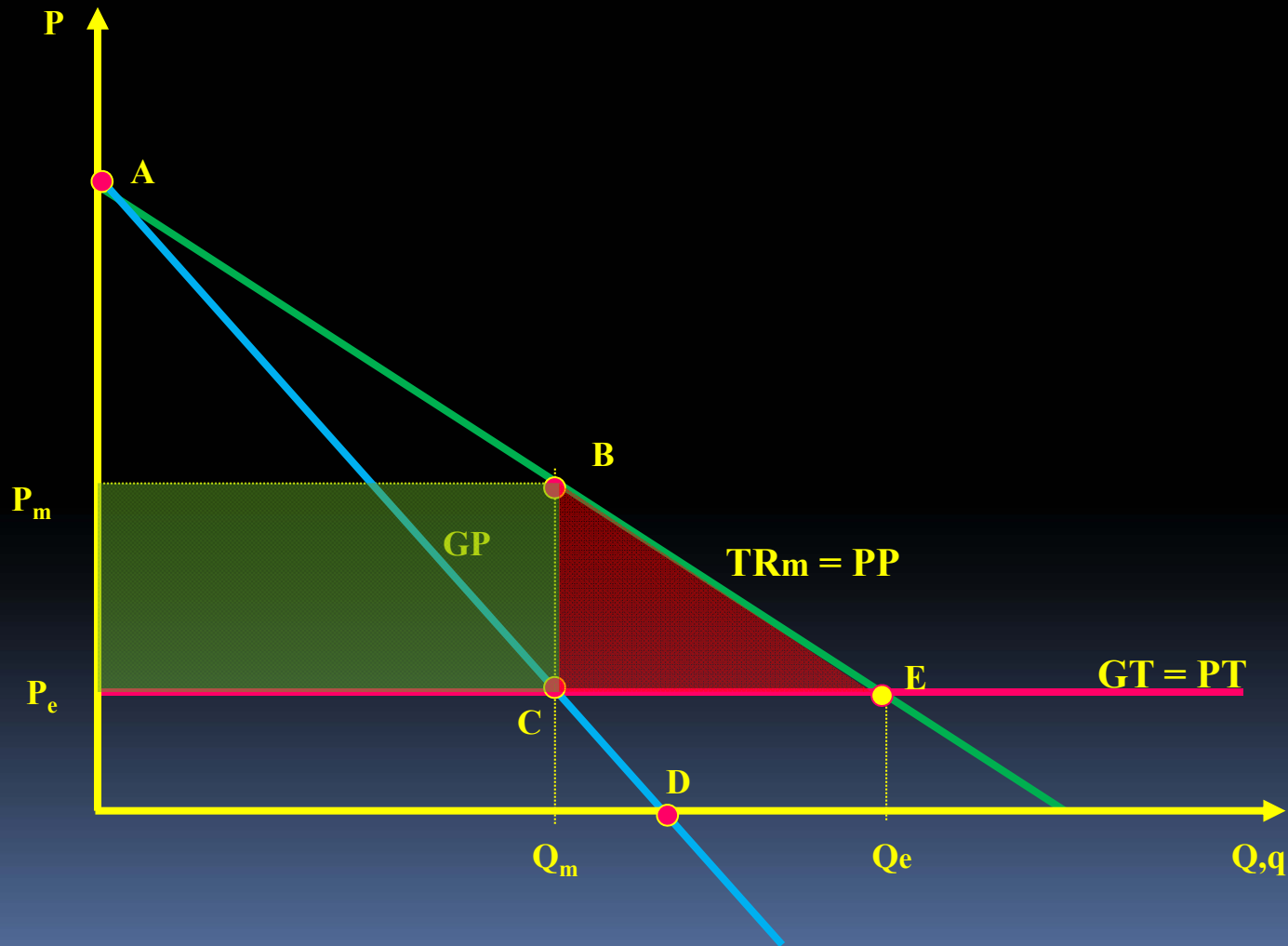

Друштвено благостање

- Сума потрошачевог и произвођачевог вишка
- Потрошачи: сви чланови једног друштва (благостање потрошача)
- Расподела произвођачевог вишка на власнике капитала и власнике рада
- Питање расподеле власништва капитала (дисперзовано, концентровано или странао)
- Не улази се у питање (праведне) расподеле благостања

Алокативни губитак благостања

Производна неефикасност

- Просечни (ендогени) трошкови виши су од најнижих доступних, будући да нема конкурентског притиска
- Неодговарајући подстицаји, иако се ради о максимизацији профита
- Агенцијски проблем: различити мотиви принципала и агента, појачано асиметријом информација
- Информациони проблем: спознаја најнижег ниво ендогених трошкова - нема репера

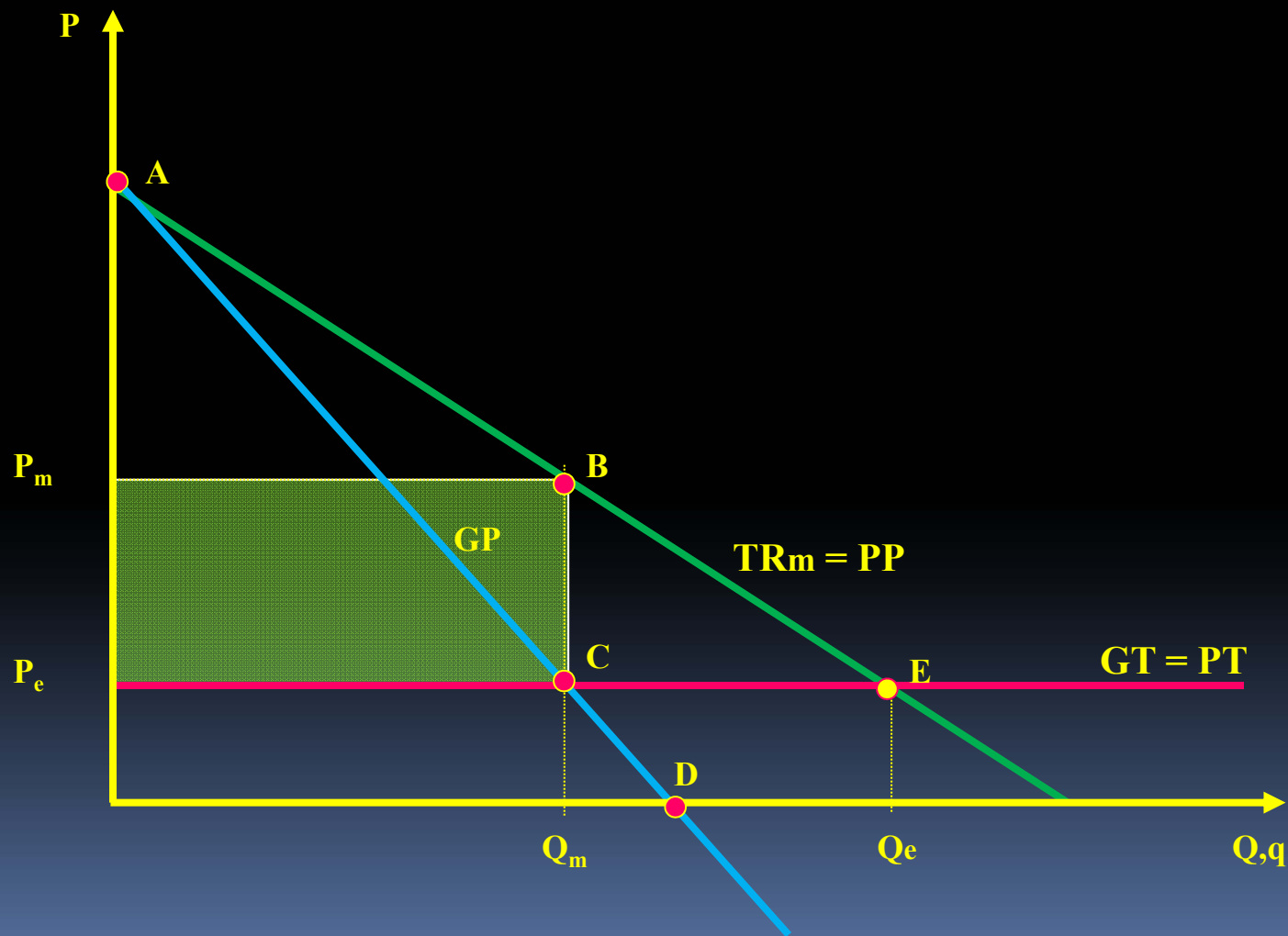

Динамичка неефикасност

- Везана је за технолошки прогрес, који је последица улагања у истраживање и развој
- Недостатак конкурентског притиска умањује подстицаје за таква лагања
- Могућност стицања монополског положаја увећава подстицаје за таква улагања
- Заштита интелектуалне својине
- Противречни ефекти, па се поставља питање оптималног трајања те заштите

Конкуренција за стицање монопола и расипање ренте

Ценовна дискриминација

- Ценовна дискриминација означава ситуацију у којој монополиста формира и наплаћује различите цене за различите купце, односно за различите јединице производа.
- У односу на претпоставку униформних цена, увођење претпоставке ценовне дискриминације значајно мења анализу монопола.

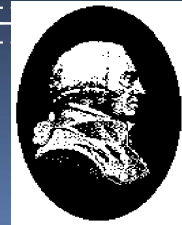
Предуслови ценовне дискриминације

- Предуслови ценовне дискриминације су:
- (1) способност разликовања преференција потрошача (резервационе цене или колико је који потрошач спреман да плати производ монополисте),
- (2) немогућност препродаје производа монополисте
- (3) одсуство правне забране

Хетерогеност купаца

- Хетерогеност купаца не мора да буде искључиво у погледу њихових преференција
- Разлике могу да постоје и у специфичним трошковима пружања услуге
- При истоветној цени за све кориснике, остварује се различити добит/ губитак
- Долази до интерног субвенционисања (између купаца)
- Основа дефинисања обавезе универзалне пружања услуге (USO).

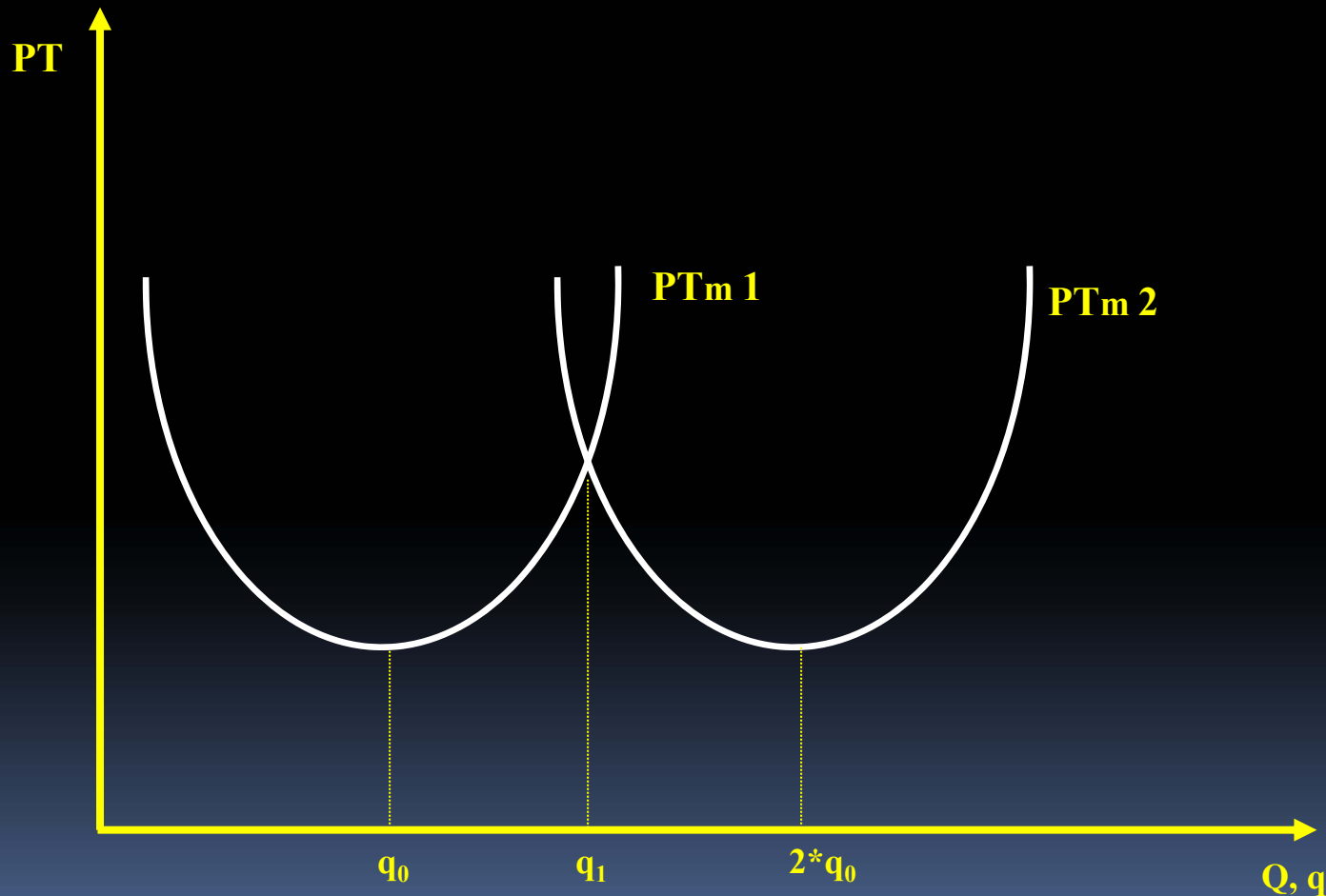

Природни монопол: дефиниција

- Традиционална дефиниција: Природни монопол се јавља уколико постоје опадајући просечни трошкови
- Савремена дефиниција: уколико постоји субадитивност функције трошкова
- $C(q) < C(q_1) + C(q_2); \quad q = q_1 + q_2$
- $C(q) < C(x) + C(q - x)$
- Претпоставка: постоји само један производ

Субадитивност функције трошкова

Субадитивност и опадајући трошкови (економија обима)

- Опадајући трошкови (економија обима) као довољан, али не и потребан услов
- Уколико постоји више производа, није ни потребан, ни довољан услов
- Субадитивност уз економију обима: “чврсти” природни монопол
- Субадитивност без економије обима: “меки природни монопол”
- Постојање (за дате трошкове) зависи од функције тражње

Диференција природног монопола

- Случај “тврдог” природног монопола: конкуренција (постојање више од једног произвођача) није одржива и није пожељна са становишта друштвеног благостања: не треба је штитити
- Покушај успостављања конкуренције пропада због нереализоване економије обима (апсолутна предност у трошковима)
- Може да доведе до потпуног нестанка производње

“Меки” природни монопол

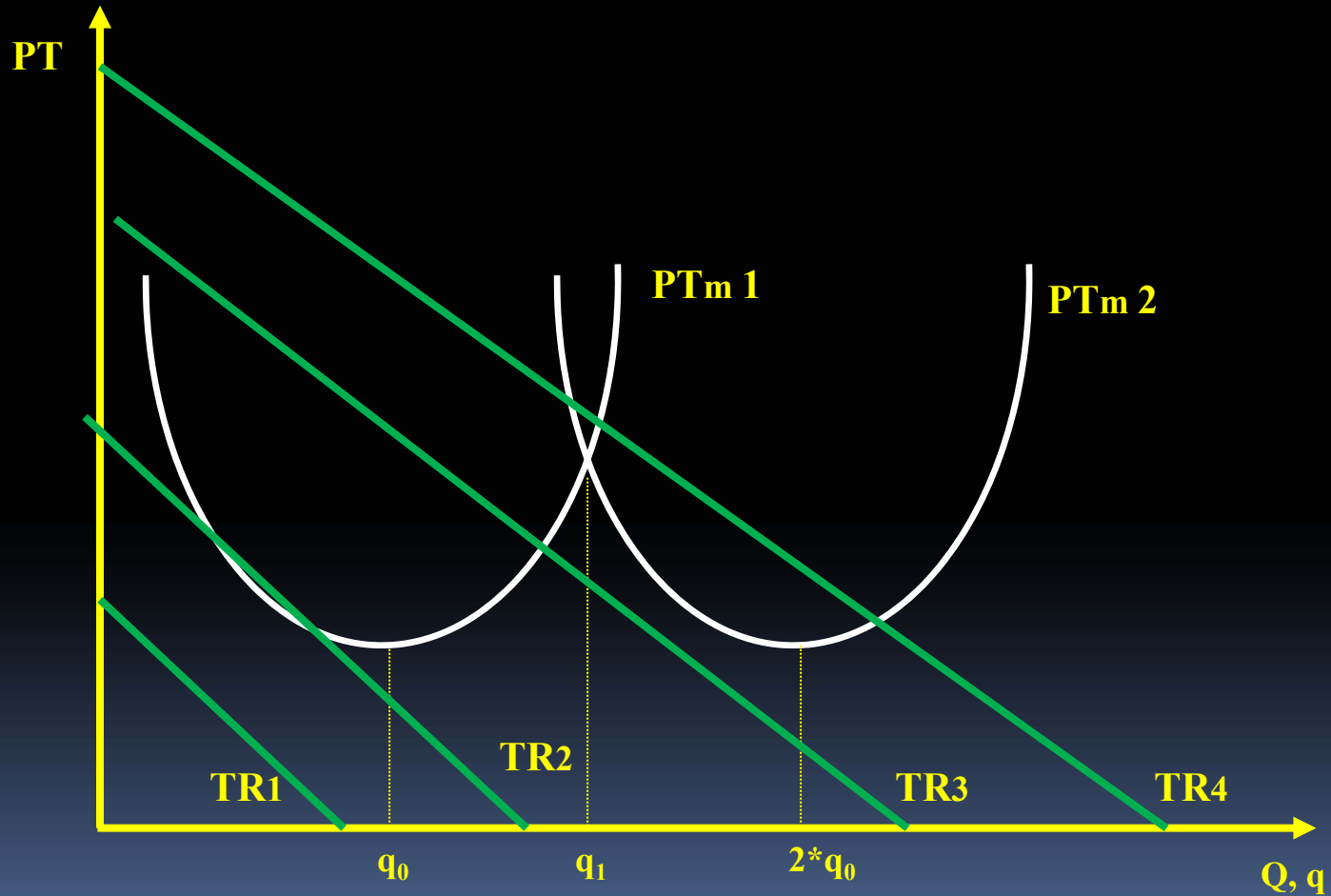
- Случај “меког” природног монопола: конкуренција (постојање више од једног произвођача) може бити одржива, али није пожељна са становишта друштвеног благостања
- Производња опстаје, па (због субадитивности) није потребно уводити баријере уласку
- Конкуренцију, ипак, не треба штитити, будући да није пожељна

Субадитивност функције трошкова

Природни монопол и тражња

Узроци настанка природног монопола (економије обима)

- Све оно што условљава велике фиксне трошкове
- Све оно што условљава мале варијабилне (граничне) трошкове
- Недељивости у производњи као основни извор фиксних трошкова
- Дејство фактора који увећавају граничне трошкове: координација, комуникација, загушење

Фиксни и варијабилни трошкови

- Трошкови капацитета, нема варијабилних трошкова
- Трошкови истраживања и развоја, нема варијабилних трошкова
- Трошкови ауторског дела, варијабилни трошкови су све мањи, теже нули у новим гранама (нове индустрије).
- Технолошки напредак трансформише традиционалне делатности: издаваштво и Kindle

Мрежне гране као природни МОНОПОЛ

- Компелемтарност, компатибилност и стандард – увећање производње/потрошње увећава корисност
- Стандарди могу да буду универзални
- Екстерни ефекти у потрошњи (комуникацији): телефонија и кога могу да зовем – интерконекија и приступ
- Исто у раној фази развоја железница
- Трошкови промене снабдевача: ефективно губљење конкурентског притиска
- Високи фиксни трошкови

Друштвени трошкови природног МОНОПОЛА

- (1) алокативна неефикасност, услед цена које су више од граничних трошкова (иста)
- (2) производна (X) неефикасност, услед просечних трошкова који су виши од најнижих доступних (јача, губи се субадитивност)
- (3) динамичка неефикасност, услед успореног техничког прогреса и недовољно иновација (врло јака)
- (4) расипања ренте, непродуктивног инвестирања у различите активности које произвођач предузима како би стекао и одржао монополску позицију, а које стварају додатне трошкове (додатни ресурси одлазе на проглашење природног монопола и на односе са регулатором).

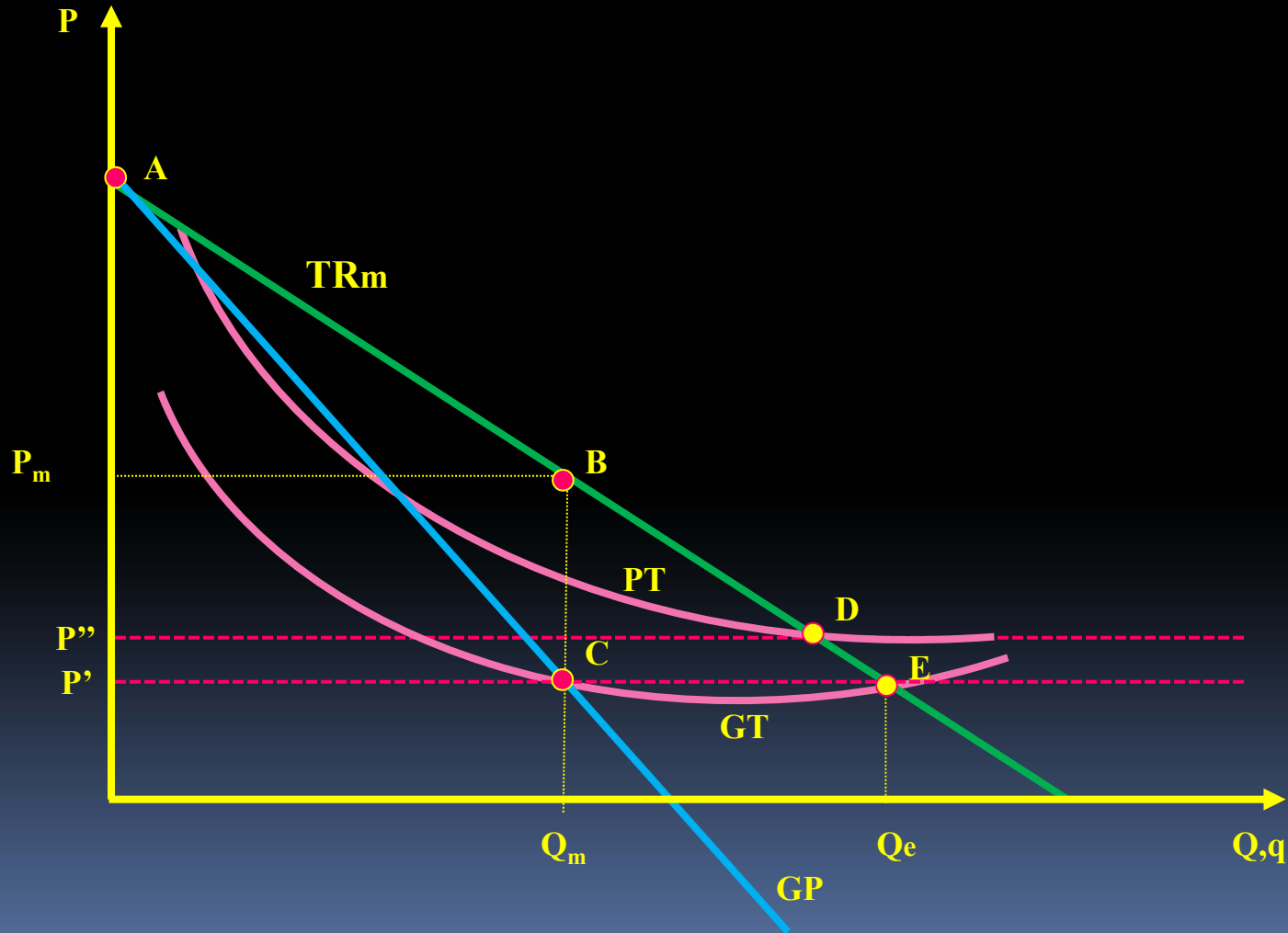

Проблем цене у (“чврстом”) природном монопољу

- Алокативна ефикасност подразумева изједначавање цене и граничног трошка
- Постизање такве ефикасности доводи до тога да је цена нижа од просечног трошка, што значи да монополиста неминовно бележи губитак (укупни трошкови су већи од укупних прихода)
- Губитак условљава да производња није одржива, предузеће не може да опстане
- Проблем се појачава технологијама у којима су гранични трошкови блиски нули

Равнотежа у случају природног монопола

Решења проблема цене (1)

- Цена која је једнака просечним трошковима, није прво најбоље решење, будући да умањује равнотежни ниво производње
- Цена која је једнака дугорочним граничним трошковима (LRMC), којима су обухваћени и трошкови капацитета
- Дугорочни гранични трошкови се апроксимирају на основи просечних инкременталних трошкова (AIC, LRAIC), а јединице производе се одређују на основу капацитета и његовог економског века
- Функционише уколико просечни трошкови капацитета расту. Проблем губитака настаје уколико су опадајући.

Решења проблема цене (2)

- То су друга најбоља решења, будући да се цена не изједначава са трошковима додатне јединице, додатног корисника – фиксни трошкови су иреверзибилни
- Двокомпонентне цене као решење: фиксни део цене покрива фиксне, а варијабилни део цене варијабилне
- Фиксни део цене као цена приступа
- Просечни фиксни трошкови на нивоу капацитета и трајања његовог економског живота
- Структура цене одговара структури трошкова: претплата која доминира

Решења проблема цене (3)

- Цене као механизам управљања потрошњом када складиштење није могуће
- Капацитет се дефинише на основу вршне потрошње: више цене у периоду вршне потрошње и ниже ван њега - виша и нижа тарифа
- Циљ је “пеглање” потрошње, боље коришћење капацитета и одлагање изградње новог капацитета
- Мешовити резултати, зависе од ценовне еластичности потрошње по сатима

Решења проблема цене (4)

- Цене као механизам управљања потрошњом када су високи трошкови нових капацитета
- Блок тарифа: уколико варијабилни део цене зависи од обима потрошње
- Опадајућа блок тарифа, у условима неискоришћеног капацитета, како би се умањили просечни трошкови и боље искористили капацитети
- Растућа блок тарифа у условима искоришћеног капацитета, како би се предупредила изградња новог и увећање укупних фиксних трошкова

Природни монопол: сектори

- Најчешће налазе у инфраструктурним делатностима, у којима постоје високи фиксни трошкови,
- Што је мања тражња, то је вероватније постојање природног монопола и ван инфраструктурних делатности.
- Развој технологије укинуо је природне монополе у неким делатностима (на пример, телекомуникације).
- Раст тражње може да има исти ефекат.

Економска регулација (природног) МОНОПОЛА

- Економска регулација (природног) монопола представља регулисања пословања специфичног предузећа, односно активности
- Пре спровођења ове политике неопходно је утврдити:
 - Да ли је заиста реч о природном монополу?
 - Да ли постоје супститути ?
 - Да ли постоји могућност сегментације предузећа?
 - Да ли постоје услови за успостављање конкуренције за стицање монопола на датом подручју (тржишту).
- Регулаторни ентузијазам

За крај: цитат дана

“Пут у пакао је
поплочан добрим
намерама.”

St. Bernard de Clairvaux
(око 1150)

Још један цитат дана

“Супротност добру
није зло, већ добра
намера.”

Бернхрат Шлинк: “Жена на
степеницама”

(2014)

